

**АРЕШТИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УРСР НЕЛЕГАЛІВ ОУН
(ДРУГА ПОЛОВИНА 1950-х –1970-ті роки)**

У статті простежено процес розшуку й арештів органами державної безпеки УРСР нелегалів ОУН на завершальному етапі боротьби підпільно-повстанського руху з комуністичним режимом. Показано вихід із повинною підпільників, згідно з оголошеною радянською владою амністією. Охарактеризовано умови існування і діяльності нелегалів до і після їхнього арешту чи виходу з повинною. З'ясовано, що частину арештованих кадебісти вербували до агентурної мережі. Висвітлено відкриті судові процеси над учасниками збройного підпілля ОУН й УПА, влаштовані з пропагандистською метою, та реакцію на них місцевих жителів.

Ключові слова: нелегал, КДБ, ОУН, УПА, арешт, вихід з повинною, збройне підпілля.

Постановка проблеми та її актуальність. Післявоєнне протистояння підпільно-повстанського руху з комуністичним режимом займає особливе місце в історії національно-визвольної боротьби українського народу. Воно наповнене героїчними й драматичними сторінками, продовжує викликати неослабний інтерес дослідників, породжує глибокі наукові дискусії. «Повстанська армія та збройне підпілля ОУН програли війну за незалежність Батьківщини, але при цьому виявили таку самопожертву, мужність і героїзм, яких до цього часу не знала українська історія, – зазначив відомий вітчизняний історик Іван Патриляк. – Кінець ХХ століття показав цілковитий крах злочинного комуністичного режиму та його утопічної ідеології, а ідеали національної незалежності і свободи, за які боролася ОУН і воювала УПА, кінець кінцем знову стали актуальними і перемогли» (Патриляк, 2012: 550).

Аналіз попередніх досліджень. Суттєвий внесок у висвітлення зазначеного протистояння здійснили Я. Антонюк, А. Кентій, Ю. Киричук, І. Патриляк, А. Русначенко та інші автори. Водночас ліквідація радянськими спецслужбами затухаючих вогнищ

Трофимович Володимир Васильович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії імені професора М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», м. Острог.

© Трофимович В. В., 2022

національного спротиву, розшук і арешти нелегалів залишаються практично невивченими (лише окремі фрагменти зустрічаємо в працях Ю. Киричука (*Киричук, 2003*) та І. Патриляка (*Патриляк, 2012*).

Мета та завдання дослідження. Спираючись насамперед на архівні матеріали, автор простежив процес розшуку й арештів органами держбезпеки УРСР нелегалів ОУН у другій половині 1950-х – 1970-х років.

Виклад основного матеріалу. Як випливало з доповідної записки завідувача Адміністративним відділом ЦК КПУ М. Кузнецова «Про стан та заходи поліпшення роботи органів Комітету державної безпеки в західних областях УРСР» від 17 березня 1955 р., на теренах останніх ще діяли 11 розрізнених повстанських боївок, які нараховували 32 особи, та 18 бойовиків-одинаків. Крім того, «розшукується понад 500 оунівських нелегалів, серед яких є такі, що займали керівні пости в націоналістичному підпіллі та його озброєних бандах» (*Літопис УПА: 561–562*). Водночас автор «Записки» звертав увагу на те, що «продовжують мати місце факти безвідповідального ставлення до підготовки і проведення оперативних заходів по розшуку бандитів...», а тому, мовляв, органам КДБ слід сконцентрувати зусилля для «ліквідації залишків банд оунівського підпілля» (*Літопис УПА: 563*).

Потрібно врахувати також, що у процесі десталінізації, що пришвидшився після XX з'їзду КПРС, до західних областей повернулася значна кількість засуджених оунівців та упівців (детальніше про це: *Трофимович, 2021: 25–31*).

11 лютого 1956 р. у газетах західних областей публікувалося повідомлення КДБ УРСР про вихід з повинної осіб, які перебували на нелегальному становищі. Згідно з постановою Президії Верховної Ради СРСР від 17 вересня 1955 р., їм обіцяли звільнення від кримінальної відповідальності та допомогу у працевлаштуванні. За результатами оголошеної амністії впродовж 11 лютого – 10 травня 1956 р. з повинної вийшов 31 нелегал. Із них 18 колишніх оунівців та їхніх «бандпособників» (*ГДА СБУ 2: 79–80*). За цей же період з обліку знято 42 оунівців, із яких 17 встановлено загиблими, 9 вчинили малозначні провини та 5 виїхали за кордон (*ГДА СБУ 2: 91*).

Упродовж 1 січня – 30 грудня 1956 р. із 270 нелегалів ОУН співробітникам КДБ вдалося виявити 204. З них шестеро не були

раніше на обліку. У тому числі: вбито – 2, арештовано – 10, виведено з повинною – 11, взяті в розробку – 21, встановлено як таких, що виїхали за кордон, – 27, знято з обліку за незначність провин – 54, виявлено як уже вбиті раніше – 79. Водночас залишалося у розшуку ще 72 особи. З них 16 керівників, 45 бойовиків та 11 «бандпособників». Зокрема, у Львівській області – 22, Тернопільській – 17, Дрогобицькій – 14, Волинській – 9, Рівненській – 6, Чернівецькій – 2, Івано-Франківській – 1 та Закарпатській – 1 (*ГДА СБУ 4: 143*).

У березні 1956 р. з повинною до органів радянської влади з'явилися Семен Шкурський («Вишня»), який з 1944 р. перебував у боївці ОУН, наступного року порвав із підпіллям та переховувався у родичів, і зв'язкова ОУН Анна Кос («Бистриця»), яка у 1946 р. виробила фіктивні документи на ім'я Ольги Сороки, а після вмовляння матері вийшла з повинною (*ГДА СБУ 2: 64*). Наступного місяця аналогічно вчинили оунівці Іван Тимечко, Ярослав Ганкевич, Олександр Никитюк, Дмитро Семенишин, Ксенія Браницька (*ГДА СБУ 2: 75–76, 92–94*).

Станом на 15 травня 1956 р. органами КДБ УРСР розроблялися агентурним шляхом 167 нелегалів ОУН. Серед них: Роман Солівич, Петро Байдюк, Степан Браницький, Степан Жарський, Павло Березняк (*ГДА СБУ 2: 96–102*).

Частину арештованих нелегалів співробітники КДБ вербували до агентурної мережі. Так, у серпні 1956 р. у с. Курипів Галицького р-ну Івано-Франківської обл. було арештовано водія колгоспу імені Богдана Хмельницького, колишнього ройового УПА Степана Хомина («Тигра»). Йому вдалося легалізуватися під фіктивними документами переселенця з Польщі – Семена Золовського. Враховуючи те, що на допиті арештований відверто надавав свідчення та не вчинив «важких злочинів», його завербували в агенти під оперативним псевдонімом «Галицький». Подібний випадок трапився з колишнім зв'язковим ОУН Георгієм Грабовцем, який з 1950 р. мешкав під фіктивними документами на прізвище Бондаренко в с. Петрівка Васильківського р-ну Київської обл. (*ГДА СБУ 2: 160–161*).

Повернувшись із заслання в с. Поріччя Яворівського р-ну Львівської обл., колишні оунівці Мазур та Шудлак побили 8 серпня 1956 р. колгоспника Біласа та вчинили стрілянину з пістолета. Після цього вони перейшли на нелегальне становище. У вересні того ж року Мазур відправив до друзів у Красноярський

край листа із словами: «Я їм покажу ще й не такий подвиг...». У результаті проведених УКДБ Дрогобицької обл. розшукових заходів 11 жовтня 1956 р. обоє нелегалів були арештовані в будинку мешканця с. Голоско Брюховицького р-ну Олександра Заника. Під час обшуку у Мазура вилучили бойовий патрон від іноземного пістолета (*ГДА СБУ 2: 187–188*).

У зв'язку із поверхневим аналізом співробітниками держбезпеки оперативних матеріалів траплялися випадки безпідставного арешту осіб. Наприклад, 28 жовтня 1957 р. за поданням заступника уповноваженого УКДБ у Кременецькому р-ні Тернопільської обл. капітана Кударя було затримано Миколу Івашука. Згідно зі слідчими матеріалами, у 1943 р. він за завданням вояків УПА займався ремонтом й пошиттям для них взуття. Впродовж 1944 – 1946 рр. служив у Червоній армії. Був двічі поранений на фронті. Нагороджений двома державними нагородами. З 1946 по 1949 рр. перебував у винищувальному батальйоні. Після цього працював головою колгоспу (*ГДА СБУ 6: 252*).

Загалом упродовж 1956 р. органами КДБ УРСР було розшуковано 198 нелегалів ОУН. Із них: виявились уже давно загиблими – 75, зняли з обліку за «дріб'язковість злочинів» – 52, оселилися за кордоном – 27, взяли в оперативну розробку – 21, вийшли з повинною – 11, арештовано – 10, вбито – 2. Незабаром з обліку зняли ще 7 підпільників: виявлено як уже ліквідовані у минулі роки – 2, взяті в агентурну розробку – 3, арештовано – 1, виїхав за кордон – 1 (*ГДА СБУ 1: 124*).

Станом на 1 січня 1957 р. у розшуку ще перебувало 72 особи, на 11 лютого – 64, на 1 квітня – 59, на 22 липня – 45. Зокрема, у Львівській обл. – 13, Дрогобицькій – 13, Тернопільській – 7, Волинській – 5, Рівненській – 4, Чернівецькій – 2, Закарпатській – 1 (*ГДА СБУ 3: 189; 4: 9, 60, 256*). Стосовно Івано-Франківщини, то тут на кінець 1956 р. переховувалося 11 озброєних нелегалів. Серед них група «Яреми», «Мироська» і «Марка». Ще наприкінці травня від агентки «Ганни» надійшли відомості, що згадані особи на літній період перейшли у район гірських пасовищ. Однак розшукова група співробітників КДБ із Чернелицького, Яблунівського, Яремчанського, Печеніжського та Городенківського районів через відсутність надійної агентури виявилася нездатною їх захопити (*ГДА СБУ 5: 111–112*). Наступного року в Городенківському р-ні продовжували розшукувати боївку СБ «Яреми» з

семи осіб. У ході цієї операції 18 серпня в м. Городенка було арештовано оунівку «Олю», яка перебувала на нелегальному становищі. Дізнавшись про це, інші учасники боївки залишили свою криівку. Однак, опинившись у безвихідному становищі, в ніч на 4 вересня «Ярема», «Тиміш», «Уляна» і Параска Микитюк вийшли з повинною. Через чотири дні до них приєдналися двоє інших учасників боївки – «Марко» та «Миросько». У зв'язку із тим, що усі згадані підпільники займалися диверсійно-терористичною діяльністю, їх арештували та відправили до в'язниці (*ГДА СБУ 4: 304–305*).

15 листопада 1957 р. на львівському головноштабі був затриманий колишній оунівець Юрій Стародуб, раніше засуджений до 25 років таборів, який у вересні 1955 р. втік із Воркутинського табору МВС і був оголошений у всеоюзний розшук. За результатами розслідування, він був причетний до вбивства 16 травня того ж року міліціонера Єгорова та пограбування 6 червня касира Львівського заводу автовантажувачів Ласвську (*ГДА СБУ 3: 337–340*).

Уповноважений КДБ у Сокальському р-ні Львівської обл. Шевченко на нараді 6 серпня 1958 р. доповідав, що у них знаходиться значна кількість справ на учасників «запасної мережі» ОУН. Однак не знає, чи варто витратити час на її розробку, адже більшість осіб мають літній вік, «дивляться уже донизу, на той світ» (*ГДА СБУ 17: 340*).

У квітні 1958 р. у Червоноармійському р-ні Житомирської обл. було затримано двох озброєних нелегалів – А. Сірука та І. Бондарчука, які в минулому входили до підрозділу УПА «Сокола». Останні роки вони самостійно переховувалися, здійснюючи крадіжки та напади. За вироком суду обидва були засуджені до 25 років таборів кожен (*ГДА СБУ 7: 350*).

Упродовж 1958–1959 рр. на території Львівської, Рівненської, Станіславської та Тернопільської областей відбулося 14 відкритих судових процесів над 51 учасником підпільно-повстанського руху. З них 24 – х засудили до смертної кари (*ГДА СБУ 8: 93*). Слід зазначити, що покаєння оунівських авторитетів надзвичайно сильно впливали на рядових підпільників (*ГДА СБУ 9: 305*).

У довідці органів КДБ УРСР за 27 квітня 1960 р. повідомлялося, що за останній рік було виявлено 15 нелегалів. З них двоє загинуло у бойовому зіткненні, 6 арештовано, а інших «профілактовано». Більшість із них ніяк себе не проявляла. Однак траплялися випадки, коли вони продовжували займатися диверсійно-

терористичною діяльністю. Так, на території Тернопільської обл. діяла боївка ОУН на чолі з Петром Пасічним («Петром», «Перепілом»). До її складу входило троє підпільників, озброєних мисливськими рушницями. Впродовж останніх двох років вони здійснили кілька пограбувань колгоспів і магазинів сільпо, а у жовтні 1959 р. вбили співробітника Бережанського районного відділу КДБ Стороженка. При затриманні 14 квітня 1960 р. боївкарі почали відстрілюватися. В результаті двоє із них загинуло, а поранену підпільницю Марію Пальчак схопили.

Під час допитів вона повідомила, що ще у 1954 р. в будинку мешканця хутора Кубань Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл. Мирона Клюби вони збудували криївку та впродовж п'яти зим там переховувалися.

15 квітня 1960 р. співробітники КДБ Івано-Франківської обл. старший лейтенант Бугаєнко та майор Ільїн, у присутності понятих, провели обшук будинку М. Клюби. В результаті на даху натрапили на круглі свинцеві злитки товщиною 10 міліметрів та вагою три кілограми. У нежитловій кімнаті виявили вхід до схрону довжиною 193, шириною 144 та висотою 126 см. Коридор із люком 50 см., який вів до схованки, мав довжину 120 см. Стіни та підлога схрону були обшиті дошками, а стеля складалась із брусів. Каркас скріплювали металеві скоби. В середині схрону з лівого боку, під фундаментом будинку, був отвір діаметром 12 см для доступу свіжого повітря. У ньому знайшли електричну лампочку з патроном і провід довжиною 20 м. У ніші криївки побачили розірвану на шматки газету «Правда України» за липень 1955 р. Сфотографувати криївку не вдалося через відсутність світла (*ГДА СБУ 10: 117–118, 207–224*).

Відомо, що останнім нелегалом на Сколівщині був важко хворий і майже сліпий П. Корчинський («Стрийко»). Під час зустрічі із своїм знайомим М. Лопотичем він попросив останнього закопати його в могилу. Вони попрямували до лісу, де вже була підготовлена яма, встелена смерековими гілками. Підпільник спустився туди, ліг і пустив собі кулю у висок (*Жиричук, 2001: 311*).

У вересні 1965 р. УКДБ Івано-Франківської обл. заарештувало учасника боївки Служби Безпеки (СБ) ОУН Миколу Мацевича, якого звинувачували у причетності впродовж 1944–1945 рр. до вбивства 28 осіб. Під час розслідування було допитано більше 100 свідків. Із обваленого колодязя зроблено ексгумацію жертв

боївки. Організовано їх урочисте перепоховання. На відкритому судовому засіданні, що розпочалося 13 січня 1966 р., були присутніми понад 200 осіб. У тому числі 50 односельчан М. Мацевича. Згідно з вироком Івано-Франківського обласного суду від 17 січня 1966 р., його засудили до розстрілу. За матеріалами процесу кореспонденти районних та обласних газет опублікували 10 статей. Кадри із місця ексгумації, траурної процесії та судового процесу увійшли до короткометражного документального фільму (*ГДА СБУ 11: 254–257*).

12 серпня 1965 р. із виправно-трудового табору селища Явас Мордовської АРСР через заздалегідь підготовлений прохід під огорожею зони здійснили втечу колишні оунівці Антон Олейник і Роман Семенюк. Вони нелегально дісталися на батьківщину останнього – до с. Первятичі Сокальського р-ну Львівської обл. Здобули паспорт на ім'я А. Зейди, викопали неподалік у лісі схрон і виготовили обріз із двоствольної рушниці. Весною наступного року планували перейти кордон – через Чехословаччину до Австрії. 14 листопада цього ж року втікачів арештували. У ході проведеного прокуратурою Рівненської обл. розслідування стало відомо, що до підпілля восени 1943 р. Антона залучив його двоюрідний брат – Василь Олейник («Полтавець»), політреферент Березнівського районного проводу ОУН. Проте, уже весною 1946 р. А. Олейник перейшов до боївки СБ «Захара» та брав участь у вбивствах радянських активістів. На основі цього 25 квітня 1966 р. постановою Президії Рівненського обласного суду попередній вирок було відмінено. Завершилося слідство 31 серпня та було направлено до суду (*ГДА СБУ 12: 379–387*).

Відкритий судовий процес у Рівному привернув значну суспільну увагу. На ньому щоденно були присутніми 80–100 осіб, а також представники преси та радіо. Рішенням обласного суду від 5 жовтня 1966 р. А. Олейника визнали винним у вчиненні злочинів, передбачених статтями 54-1 «а», 54-8 і 54-II КК УРСР і частини 1-ї статті 188 КК РРФСР та засудили до розстрілу. Про результати процесу повідомлялося у центральних газетах «Правда», «Труд», «Красная Звезда» та республіканській – «Радянська Україна», а також в обласній газеті і по місцевому радіо (*ГДА СБУ 13: 186–187*).

9 лютого 1967 р. співробітники УКДБ Тернопільської обл. затримали колишнього члена боївки ОУН Володимира Черкавського

(«Зіра»). Він переховувався в спеціально обладнаному схроні на даху будинку 55-річної мешканки с. Старі Петликівці Бучацького р-ну Петрунели Щербань (ГДА СБУ 14: 129). 25 лютого цього ж року у лісі, неподалік м. Броди Львівської обл., був арештований В. Малаженський («Кучерявий»). За результатами слідства, він обвинувачувався у нападі в березні 1944 р. на групу червоних партизан із з'єднання «24-я годовщина РККА», а також у причетності до вбивств кількох радянських активістів. Дізнавшись влітку 1959 р., що його розшукує КДБ, В. Малаженський перейшов на нелегальне становище та переховувався у Тернопільській, Рівненській і Львівській областях. Останній місяць перед арештом працював сезонним робітником у бродівського лісника. На основі рішення Львівського обласного суду від грудня 1967 р., за ст. 59 ч. 1 та 64 КК УРСР він був засуджений до 15 років ув'язнення. Судовий процес висвітлювався обласною пресою (ГДА СБУ 15: 152–154).

29 липня 1968 р. у с. Дивень Корецького р-ну затримали Антоніну Міщук («Галину»), яка у 1943 р. була референтом пропаганди підрайону ОУН, а пізніше за завданням керівництва займалася підготовкою пропагандистів. Із 1947 р. вона переховувалась у криївці під будинком свого батька. Внаслідок тривалого перебування в укритті, на самоті, у малорухомому стані в неї атрофувалася мова й були серйозні проблеми із здоров'ям. Через це одразу після арешту її направили на стаціонарне лікування до місцевої лікарні (ГДА СБУ 17: 206–207).

У той же час співробітники УКДБ Рівненської обл. дізналися, що в с. Грядки Дубенського р-ну переховувався Прокіп Собчук («Галіфакс»). Коли він знаходився у криївці разом із 8 іншими підпільниками у січні 1947 р., то їх оточила оперативно-військова група МДБ. Із них троє застрілились, а інші потрапили до полону. Під час конвоювання П. Собчуку вдалося втекти і з того часу укриватися в будинку нареченої Марії Штихалюк. У 1959 р. у них народилася дитина, а помешкання нерідко відвідували родичі підпільника. Крім того, періодично, під вигаданим прізвищем, він працював на лісозаготівлі (ГДА СБУ 18: 117). Враховуючи те, що нелегал не був причетним до терористичної діяльності, через М. Штихалюк йому запропонували вийти з повинною. У результаті 12 серпня 1968 р. П. Собчук з'явився до сільради с. Грядки й отримав роботу в місцевому колгоспі (ГДА СБУ 17: 207–208).

Загалом упродовж 1961 – 1968 рр. органи КДБ виявили 26 нелегалів ОУН. Серед них загинули під час затримання: колишній референт СБ Вишнівецького району ОУН Бойчук, бойовики Смолярчук і Басюк.

На нелегальному становищі продовжував залишатися провідник Скалатського надрайону ОУН Ілля Оберишин («Р-5», «Кобзар», «Охрім», «Стецько») (*ГДА СБУ 18: 117–118*).

10 березня 1968 р. в господарстві мешканки с. Верхньодорожне Миколаївського р-ну Львівської обл. Софії Синишин було виявлено Степана Верещинського («Ловчого»), який у 1944 р., ухилившись від призову до Червоної армії, вступив до ОУН. Як встановило слідство, він займався збором у населення продуктів для своєї боївки. Після її ліквідації у 1945 р. оперативною групою НКВС переховувався у своїх родичів і друзів. Періодично місцеві органи радянської влади фіксували випадки викрадення ним колгоспного майна. На основі цих даних щодо С. Верещинського порушили кримінальну справу. У ході її розробки, як співників, було арештовано двох колгоспників с. Верхньодорожне – 40-річного Володимира Мельника та 34-річного Ярослава Михайліва. За їх свідченнями, у травні 1956 р. С. Верещинський наніс ножове поранення робітнику Клименку. Спільно із Я. Михайлівим у грудні 1967 р. вони здійснили напад на будинок братів Дем'яна та Володимира Мисюраків, яким також нанесли ножові поранення.

17 – 19 вересня 1968 р. у будинку культури Миколаївського цементно-гірничого комбінату відбувалося відкрите судове засідання. Вироком виїзної сесії Львівського обласного суду С. Верещинський отримав 6 років ув'язнення, а Я. Михайлів – три з половиною. Відносно С. Синишин та В. Мельника провели «профілактичні заходи» із залученням трудових колективів. Хід судового засідання висвітлювала районна та обласна преса, а також львівське телебачення (*ГДА СБУ 16:188; 19: 279–281*).

Співробітники УКДБ Львівської обл. 19 квітня 1969 р. на хуторі Бишівська Колонія Радехівського р-ну в господарстві 64-річної Олени Бути виявили нелегала – її брата Василя. На допиті він пояснював слідчим, що з осені 1945 р. переховувався в бункері, біля будинку сестри, від оунівців, які намагалися забрати його до боївки. Згодом Василь уже остерігався органів радянської влади, вважаючи, що буде ув'язнений за свої дії (*ГДА СБУ 20: 228*).

Кадебісти Закарпатської обл. арештували 25 квітня 1969 р. у м. Мукачеве працівника залізниці 61-річного Андрія Семчишина. У ході перевірки було встановлено, що під цим прізвиськом переховувався колишній упівець Андрій Демчишин. Під час допитів він розповів, що в бункері у родичів, мешканців с. Підгородище Перемишлянського р-ну Львівської обл., укривається інший повстанець – Костянтин Луц, якого наступного дня затримали (*ГДА СБУ 20: 302–303*). За матеріалами слідства їх звинуватили у багатьох вбивствах. Так, А. Демчишину інкримінували: знищення радянських активістів у с. Вільховець Перемишлянського р-ну Львівської обл.; вбивство у с. Лопушне голови колгоспу Новоугольника та поштаря Сидора; конвоювання до місця розстрілу восени 1944 р. трьох полонених червоноармійців; складання списку шести мешканців с. Вільховець, запідозрених у співпраці з органами НКВС, яких 2 лютого 1945 р. оунівці розстріляли. Своєю чергою, К. Луц звинувачувався у вбивстві: мешканця с. Вільховець Івана Горбалья та двох лікарів; у с. Глибовичі – Марківа й у с. Суходіл – Підвірного з дружиною. Крім того, восени 1944 р. він брав участь у нападі на співробітників военкомату, в результаті якого загинуло три офіцери та два солдати Червоної армії.

Упродовж січня – лютого 1970 р. кримінальна справа стосовно А. Демчишина та К. Луца розглядалася Львівським обласним судом на відкритому засіданні у м. Бібрка Перемишлянського р-ну. Обоє визнали свою провину та були засуджені до 15 р. ув'язнення кожен. Результати судового процесу висвітлювали місцева преса та радіо (*ГДА СБУ 21: 38–40*).

Співробітники УКДБ Волинської обл. 28 жовтня 1970 р. затримали в с. Паридуби Старовижівського р-ну 47-річного Івана Олексюка, який переховувався в будинку батьків. Слідство встановило, що у вересні 1944 р. він дезертирував із Червоної армії та близько трьох тижнів перебував у складі боївки ОУН. У травні наступного року він повернувся додому та самостійно переховувався, не підтримуючи зв'язку із підпіллям (*ГДА СБУ 22: 7–8*). Близько трьох місяців у 1960 р. І. Олексюк укривався в господарчих будівлях покійної односельчанки Акуліни Омелянюк. Проведене розслідування підтвердило, що нелегал не служив у 103-му охоронному поліційному батальйоні та не брав участі у диверсійно-терористичній діяльності. У зв'язку із цим його

вирішили не притягати до кримінальної відповідальності, а дозволили працювати за місцем проживання підвожчиком кормів тваринницької ферми колгоспу (ГДА СБУ 23: 89–90).

До райвідділу КДБ з повинною 8 липня 1971 р. прийшов нелегал ОУН Федір Кишка, який після підпалу приміщення сільської ради у березні 1947 р. переховувався в родичів у с. Синьковичі Нестерівського р-ну Львівської обл. (ГДА СБУ 24: 328).

Оперативним шляхом органи держбезпеки Івано-Франківської обл. дізналися, що в будинку мешканки хутора Максимець Надвірнянського р-ну 50-річної Ганни Кузюк, раніше засудженої за допомогу ОУН, укривається особа, яка нібито втекла із місць ув'язнення. 4 лютого 1972 р. на згаданому хуторі оперативна група схопила при спробі втечі невідому людину. На допиті виявилося, що затриманим є 45-річний Григорій Мисайло, уродженець с. Новомиколаївка Петровськ-Забайкальського району Читинської обл. Зброї при ньому не виявили. Будь-яких документів, які б могли засвідчити достовірність особи, він також при собі не мав. Повідомив, що у 1946 р. був засуджений за крадіжку та після звільнення у 1948 р. з місць позбавлення волі ніде не працює й не має постійного місця проживання. При огляді будинку Г. Кузюк у нежитловій його частині, під сіном, виявили укриття, де переховувався затриманий (ГДА СБУ 25: 185).

Для «оперативної перевірки» у вересні 1972 р. до УКДБ Івано-Франківської обл. викликали вчителя восьмирічної школи с. Камінна Надвірнянського р-ну Івана Шендеровського. Під час бесіди було встановлено, що під цим вигаданим прізвищем переховувався колишній учасник боївки ОУН Михайло Хмельник із с. Боків Бережанського р-ну Тернопільської обл. У 1944 р. він перейшов на нелегальне становище та перебував у підпіллі. Легалізувавшись 1946 р. у с. Старі Скоморохи Галицького р-ну, М. Хмелик назвався Шендеровським. Під цим прізвищем він поступив до Івано-Франківського педагогічного інституту, а після його закінчення у 1958 р. влаштувався працювати вчителем. Враховуючи те, що М. Хмелик не вчинив важких злочинів, органи КДБ вирішили не притягати його до кримінальної відповідальності. За участі педагогічного колективу школи с. Камінна у лютому 1973 р. було організовано «профілактичні збори», на яких він розповів, що боявся потрапити до в'язниці, а тому приховував своє справжнє прізвище. Засуджував свою участь в ОУН та просив спокутувати провину чесно працюю. Незважаючи на

це, педагогічний колектив звернувся до районного керівництва з проханням про звільнення М. Хмелика з роботи (*ГДА СБУ 26: 15–16*).

У березні 1972 р. до УКДБ Тернопільської обл. надійшли агентурні дані, що у с. Нове Село Підволочиського р-ну, в будинку батьків, близько 29 років переховується нелегал ОУН Степан Яхів. Слідство встановило, що 1946 р. у зв'язку із хворобою він повернувся додому та перебував у спеціально обладнаній криївці. Органи МДБ вважали його загиблим, а тому не розшукували. Після відповідних оперативних заходів, після розмови із батьками 22 червня 1973 р. нелегал вийшов із повинною. Надалі він проходив оперативну перевірку органами держбезпеки. При цьому йому дозволили залишитись у Новому Селі на поруках батьків (*ГДА СБУ 17: 96*).

Співробітники УКДБ Рівненської обл. отримали 17 липня 1973 р. інформацію, що у будинку мешканки с. Заставя Корецького р-ну 51-річної Валентини Воробей укривається підрайонний пропагандист ОУН Микола Потапчук-Тхорук («Петренко», «Свобода»). Через сім днів він був арештований оперативною групою. На допиті розповів, що у 1948 р. розірвав зв'язки із підпіллям та переховувався у родичів у с. Мощени Гощанського р-ну. З 1951 р. перебував у будинку медсестри лікарні с. Великі Межиричі Корецького р-ну В. Воробей (*ГДА СБУ 27: 271–272*). У зв'язку із тим, що під час допиту у нього проявилися порушення психіки, 15 серпня 1973 р. його направили на стаціонарну судово-медичну експертизу (*ГДА СБУ 28: 237*).

До сільради с. Стрілки Перемишлянського р-ну Львівської обл. 1 квітня 1976 р. з'явився з повинною Михайло Піщула. У райвідділі КДБ він розповів, що восени 1944 р., намагаючись уникнути мобілізації до Червоної армії, перейшов на нелегальне становище. Через два роки його виявила боївка ОУН і включила до свого складу. Йому видали гвинтівку та доручили розповсюдження оунівської літератури. У жовтні 1951 р. під час сутички із оперативною групою МДБ він отримав поранення, проте зумів відірватися від переслідування та знайшов порятунок в будинку 32-річної робітниці філіалу заводу імені Леніна, мешканки с. Лани Софії Пітули (*ГДА СБУ 29: 197–198*).

Різноманітні джерела свідчать, що деякі оунівці перебували на нелегальному становищі аж до проголошення незалежності України.

Висновки. Отже, після оголошеної комуністичною владою амністії частина колишніх учасників підпільно-повстанського руху вийшла з повинною. Інші – нелегали – продовжували переховуватися, здійснюючи подекуди диверсійно-терористичні та інші дії. Органи КДБ УРСР, виконуючи вимоги партійно-державного керівництва республіки, докладали значні зусилля, аби розшукати нелегалів і ліквідувати останні вогнища спротиву. З метою дискредитації національно-визвольного руху влаштувалися відкриті судові процеси над його учасниками, які під тиском змушені були робити вигідні владі зізнання.

Використані посилання

ГДА СБУ 1 – Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ), м. Київ. Ф. 2. Спр. 1.

ГДА СБУ 2 – ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 12.

ГДА СБУ 3 – ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 2823.

ГДА СБУ 4 – ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 2852.

ГДА СБУ 5 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0910.

ГДА СБУ 6 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0916.

ГДА СБУ 7 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0917.

ГДА СБУ 8 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0919.

ГДА СБУ 9 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0922.

ГДА СБУ 10 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0928.

ГДА СБУ 11 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0946.

ГДА СБУ 12 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0948.

ГДА СБУ 13 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0949.

ГДА СБУ 14 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0954.

ГДА СБУ 15 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0960.

ГДА СБУ 16 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0961.

ГДА СБУ 17 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0967.

ГДА СБУ 18 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0968.

ГДА СБУ 19 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0969.

ГДА СБУ 20 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0973.

ГДА СБУ 21 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0980.

ГДА СБУ 22 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0986.

ГДА СБУ 23 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0987.

ГДА СБУ 24 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0993.

ГДА СБУ 25 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1004.

ГДА СБУ 26 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1021.

ГДА СБУ 27 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1025.

ГДА СБУ 28 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1026.

ГДА СБУ 29 – ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1050.

Киричук Ю. (2003) *Український національний рух 40–50-х років XX століття: ідеологія та практика*. Львів : Добра справа. 464 с.

Літопис УПА. (2001) *Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля : директивні документи ЦК Компартії України 1943–1959*. Т. 3. Нова серія. Київ; Торонто: Літопис УПА. 647 с.

Патриляк І. (2012) «*Встань і борись! Слухай і вір ...*»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.): Монографія. Львів : Часопис. 592 с.

Трофимович В. (2021) Повернення в Західну Україну з таборів і спецпоселень учасників підпілля-повстанського руху (1956–1957). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог: Вид-во НаУОА. Вип. 32. С. 25–31.

References

BSA SSU 1 – Branch State Archive of the Security Service of Ukraine (BSA SSU), Kyiv. F. 2. C. 1.

BSA SSU 2 – BSA SSU. F. 2. C. 12.

BSA SSU 3 – BSA SSU. F. 2. C. 2823.

BSA SSU 4 – BSA SSU. F. 2. C. 2852.

BSA SSU 5 – BSA SSU. F. 16. C. 0910.

BSA SSU 6 – BSA SSU. F. 16. C. 0916.

BSA SSU 7 – BSA SSU. F. 16. C. 0917.

BSA SSU 8 – BSA SSU. F. 16. C. 0919.

BSA SSU 9 – BSA SSU. F. 16. C. 0922.

BSA SSU 10 – BSA SSU. F. 16. C. 0928.

BSA SSU 11 – BSA SSU. F. 16. C. 0946.

BSA SSU 12 – BSA SSU. F. 16. C. 0948.

BSA SSU 13 – BSA SSU. F. 16. C. 0949.

BSA SSU 14 – BSA SSU. F. 16. C. 0954.

BSA SSU 15 – BSA SSU. F. 16. C. 0960.

BSA SSU 16 – BSA SSU. F. 16. C. 0961.

BSA SSU 17 – BSA SSU. F. 16. C. 0967.

BSA SSU 18 – BSA SSU. F. 16. C. 0968.

BSA SSU 19 – BSA SSU. F. 16. C. 0969.

BSA SSU 20 – BSA SSU. F. 16. C. 0973.

BSA SSU 21 – BSA SSU. F. 16. C. 0980.

BSA SSU 22 – BSA SSU. F. 16. C. 0986.

BSA SSU 23 – BSA SSU. F. 16. C. 0987.

BSA SSU 24 – BSA SSU. F. 16. C. 0993.

BSA SSU 25 – BSA SSU. F. 16. C. 1004.

BSA SSU 26 – BSA SSU. F. 16. C. 1021.

BSA SSU 27 – BSA SSU. F. 16. C. 1025.

BSA SSU 28 – BSA SSU. F. 16. C. 1026.

BSA SSU 29 – BSA SSU. F. 16. C. 1050.

Kyrychuk Yu. (2003) *Ukrainian national movement of the 40-50s of the XX century: ideology and practice*. Lviv, Dobra sprava. 464 p. (ukr)

Litopys UPA. (2001) *The struggle against the UPA and the nationalist underground: directive documents of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine 1943–1959*. Vol. 3. Nova seriya. Kyiv; Toronto, Litopys UPA. 647 p. (ukr)

Patrylyak I. (2012) *"Rise and fight! Listen and Believe...": Ukrainian Nationalist Underground and Rebel Movement (1939–1960)*. Lviv: Chasopys. 592 p. (ukr)

Trofymovych V. (2021) Return to Western Ukraine from the camps and special settlements of members of the underground insurgent movement (1956–1957). *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Historical Sciences Series*. Ostroh: Editorial Office of the NUOA. Issue 32. P. 25–31. (ukr)

Trofymovych V.

ARRESTS OF THE OUN ILLEGALS BY THE STATE SECURITY AGENCIES OF UKRAINIAN SSR (THE SECOND HALF OF THE 1950s–1970s)

The article is aimed to describe the process of detection and arrests of OUN illegals in the western regions of the Ukrainian SSR by the state security services in the second half of the 1950s – 1970s, to show the voluntary surrender of former members of the OUN and the UPA. The methodological basis consists of the principles of scientific objectivity and historicism. The following historical methods were used: retrospective, comparative, structural, and problematic. The scientific novelty of the obtained results is determined by the fact that the scientific review of the unpublished archival documents and materials stored at the State Archives of the Security Service of Ukraine reviews the activities of the State Security Committee (KGB) of the republic aimed at the detection and arrest of the former guerrilla fighters, who were of illegal status. Conclusions. It was established that as of February 1955, in the western regions of the Ukrainian SSR, there were eleven separated insurgent fighting groups of thirty-two individuals and eighteen single militants. In addition, over a hundred people, including the former leaders of the armed nationalist insurgency, were in an illegal situation. After the amnesty announced by the communist authorities, some of the former members of the insurgent resistance movement voluntarily surrendered. Others – illegals – continued to engage in acts of sabotage, terrorism and other. The KGB of the Ukrainian SSR, fulfilling the demands of the authorities of the republic, made significant efforts to find the illegals and eliminate the remaining opponents. With the aim of defaming the national liberation movement, trials were organized against its participants, who were forced to make favorable confessions to the authorities under pressure.

Keywords: illegal, KGB, OUN, UPA, arrest, voluntary surrender, armed insurgency.